

Dalje so napake, ki so nastale verjetno iz tehničnih razlogov, pa v korekturah niso bile popravljene. Tako je datiran drugi tržaški proces v december 1931 (op. 53), namesto v december 1941, navedbe o uporabljenih »virih« (str. 20) pa bi lahko koga napotile na brezuspešno iskanje pete knjige »Ljubljana v ilegali«, ki je zaenkrat še ni.

In končno je treba omeniti še dva napačna podatka iz uvodnega besedila »Akcijska vloga marksizma v narodnoosvobodilnem boju«, kjer so med drugim predstavljene glavne zadolžitve, ki jih je Boris Zihlerl opravljajal v tem obdobju. Na str. 7 beremo, da je bil Zihlerl izvoljen za člana centralnega komiteja KPS na III. pokrajinski partijski konferenci KPS junija 1940 na Vinjah, kar ne drži. Iz Kardeljevega pisma centralnemu komiteju KPS 18. 6. 1943 je razvidno, da ga je Kardelj šele takrat predlagal kot kandidata za člana centralnega komiteja (dokument je objavljen v Zborniku dokumentov in podatkov iz narodnoosvobodilne vojne jugoslovanskih narodov, del II, knjiga 9, dok. št. 282). Prav tako ne drži podatek na isti strani, da je bil Zihlerl član izvršnega odbora Osvobodilne fronte od leta 1941 dalje.

Žal ne moremo mimo ugotovitve, da je bilo delo uredništva s te strani premalo strokovno opravljeno in da se s takšnim pristopom ustvarja zmeda okoli posameznih dejstev, ki jih je zgodovinopisje že razčistilo.

Vida Deželak

Nikola Popović: *Koreni kolaboracionizma*. Narodna knjiga, Beograd 1984, ilustr., 234 strani.

Sploh ni potrebno, da je človek zgodovinar ali pa sicer odličen poznavalec preteklosti, ko včasih v navalu pesimizma ali nevere v človekov razum na kratko označi človeško zgodovino kot nepretrgano verigo nasilja, vojn, zločinov in vsakršnih kršitev naravnega in drugega prava, morale in medsebojnih dogovorov. Človek, ki ni optimist zgolj zato, da bi to življenje lažje živel, ampak hoče do tega priti razumsko in z analizo dosedanje človeške prakse, se tu znajde pred težavno nalogo. Nasilje v najrazličnejših oblikah se skozi zgodovino dejansko vleče kot rdeča nit, ponekod celo kot glavno določilo eksistence celih človeških rodov. Nič ne kaže, da bi sedanost ali bližnja bodočnost obetala v tem pogledu preokret, čeprav je res, da se že kažejo meje temu nasilju. Pri čemer mislimo predvsem na nevarnost popolnega uničenja človeštva in našega planeta sploh.

Seveda nasilje in politika sile nista sama sebi namen ali pa sta to le redko in v omejenem obsegu. Predvsem sta v funkciji globljih družbenih in materialnih procesov, predvsem v funkciji interesov udeležencev in nosilcev teh procesov. Ti subjekti so slejkoprej zmeraj tudi posamezniki, a vendar so tudi oni zmeraj vključeni v širše družbene procese, ki se npr. kažejo v obliki razrednih, političnih, ideoloških in kulturnih gibanj, lahko tudi v formi ustanov, organizacij, združenj. Nasilje je v teh procesih igralo zmeraj eno od ključnih vlog. Ena najpogostejših oblik razreševanja razrednih in političnih nasprotij ter uresničevanja s tem zvezanih interesov je bila prav vojna. Tukaj nas kot izhodišče razmišljanja zanima prav ta, ali natančneje, zanimajo nas odzivi na sproženo in vodeno vojno, na »materializirano« politiko sile z običajnimi po-

sledicami kot so okupacija, zatiranje, izkoriščanje, skratka nov krog nasilja. Na vse to se lahko objekt te nasilne politike odzove v bistvu le na dva načina: z odporom ali pa s sodelovanjem. Navidezno druge oblike reagiranja so to res le navidez, so le inačice ali pa marginalne oblike osnovnih dveh načinov. Slednjič naj tako predmet našega razmišljanja dokončno omejimo, to je namreč ravno sodelovanje z okupatorjem ali kolaboracija.

Pojem kolaboracionizma ter njegovih pojavnih oblik — konkretnih kolaboracij — je v zadnjem obdobju vse bolj v središču zanimanja tako strokovne, kot tudi siceršnje javnosti. Vzroki za to so lahko različni, tudi povsem politične narave, toda tak razvoj »dogodkov« je posledica tudi povsem logičnih procesov znotraj znanstvene in sploh kulturne sfere. Zdi se namreč logično, da je v prvem obdobju po osvoboditvi, po zmagovito zaključeni revoluciji, nastopila doba proučevanja predvsem pozitivne in zmagovite komponente narodnoosvobodilne borbe, njena temna plat, nasprotna stran, je obstajala samo kot pomagalo pri razlaganju glavnega toka dogajanja. Maloštevilni zgodovinarji verjetno sploh niso čutili potrebe po podrobnejšem proučevanju kolaboracije, družbene potrebe so nakazovale enostranskost in celo apologetsko prikazovanje dogodkov. To se je kazalo tudi v nedostopnosti ali manjši dostopnosti določenih kategorij arhivskih virov. Z vsestranskim razvojem naše družbe, z večjo demokratizacijo, z razvojem zgodovinske in drugih znanosti, z objavljanjem spominov in določenih literarnih del, ki so se dotikala tudi ali predvsem takih tem, pa se je nenadoma zgoraj omenjeno stanje pokazalo kot velika metodološka pomanjkljivost same zgodovinske vede. Rečemo lahko, da je le-ta reagirala dokaj hitro in tudi uspešno. V zadnjem desetletju so namreč doživele svojo publicistično, poljudnoznanstveno in predvsem znanstveno obdelavo skoraj vse glavne pojavnosti oblike kolaboracije, narodnega izdajstva in kontrarevolucije v Jugoslaviji. Obširne publikacije so izšle celo o posameznih voditeljih kolaboracije. Ob tem je treba takoj pripomniti, da je ob izredno razvitem in močnem narodnoosvobodilnem gibanju v Jugoslaviji delovalo tudi polno raznih kolaboracionističnih formacij, kvizlinških sistemov ter kontrarevolucionarnih organizacij, ki so bile, v celoti gledano, verjetno najmočnejše v okupirani Evropi med 2. svetovno vojno. Vse te publikacije so seveda glede na njihovo več ali manj pionirsko vlogo pretežno pisane s ciljem opisati in rekonstruirati osnovno dogajanje, npr. ustanovitev, organizacijo, vojaško in propagandno delovanje ter zlom vseh teh formacij. Nekatere so seveda bolj poglobljene ter prikazujejo tudi družbene vzroke, zakonitosti, medsebojne povezave in širše dimenzije teh pojavov. Pričakujemo lahko, da se bodo take raziskave v bodoče še nadaljevale ter da bo zgodovinska veda v tem pogledu zapolnila vrzel, ki še obstaja.

Publikacija, ki je pred nami in ki ima ambicije kolaboracionizem predstaviti kot zakonit družbeni in zgodovinski pojav v pogojih izražanja politike sile, je po omenjenih predhodnikih, zgolj zgodovinopisnih raziskavah, logičen in navsezadnje tudi pričakovan korak našega družboslovja. Drugo vprašanje je seveda, ali je bil to uspešen ter za nadaljnje raziskave tudi koristen korak. Na to je zdaj pravzaprav nemogoče dokončno odgovoriti, saj bo to pokazala šele bodočnost. Rečemo pa lahko, da je to vsaj za naše razmere nov in originalen pristop do problema kolaboracionizma. Originalen predvsem v tem smislu, da avtor vseskozi ostaja na teoretični ravni, ki je po njegovih besedah interdisciplinarna, po našem mnenju pa bolj »večdisciplinarna« obravnava naslovnega pro-

blema. Med upoštevanimi disciplinami ter njihovimi metodami tu vsekakor ni zgodovine, pač pa obilo sociologije, psihologije, etike in tudi filozofije. Avtor dosedanje dosežke jugoslovanskega zgodovinopisja enostavno suponira, na konkretni ravni se med tekstom le redko pojavljajo stavki, ki omenjajo npr. ustaše ali četnike, nekoliko pogosteje se to sicer dogaja v opombah. Pisec pa se je pri svojem prizadevanju po splošnosti in iskanju bistvenih družbenih vzrokov za nastanek kolaboracionizma pametno odločil, da se pri tem omeji le na pojem in pojavne oblike, ki so se izkazale v času 2. svetovne vojne. Priznava sicer, da je pojav kolaboracionizma ravno tako univerzalen kot pojav politike sile in vojne, da mu je skratka komplementaren, toda hkrati je tudi res, da je med 2. svetovno vojno zadobil specifične in zaostrene oblike, ki so še vedno žive v naši zavesti ter navsezadnje tudi še aktualne. Prav to zadnje dejstvo je po njegovih besedah v uvodu tudi eden izmed vzrokov, da se je lotil teoretske obravnave pojava. Po navajani literaturi, ki sega od antičnih filozofov pa do sodobnih sociologov in psihologov, bi lahko sklepali, da avtorju pri njegovih analizah in tipologijah služi zgodovinsko in kulturno gradivo vseh časov in prostorov, toda avtor se je izrecno omejil, kot že omenjeno, na Evropo med 2. svetovno vojno. Toda šele primerjalna analiza bi pokazala, ali se je tega okvira tudi dejansko držal. Po nekaterih njegovih dognanjih in razvrščanjih vzrokov in pojavnih oblik kolaboracije, bi lahko sklepali, da mu je kot gradivo za teoretska razglabljanja pred očmi lebdel predvsem spekter ustaških, četniških ter drugih srbskih in hrvaških kolaboracionizmov v letih 1941—1945. Imeli bi težave, če bi hoteli npr. slovenske oblike kolaboracije in narodnega izdajstva razložiti in klasificirati z njegovimi shemami. Tako je videti, da je tudi Popović okupiran predvsem s srbskohrvatskim svetom in njegovimi takratnimi krvavimi nasprotji.

Knjiga je polna raznih teoretičnih spoznanj, ki jih avtor medsebojno povezuje z bogatim metodološkim arzenalom sociološke, psihološke in drugih ved, ter je zato za zgodovinarja, ki je vaje konkretne, dokaj težko branje. Neke rdeče niti, ki bi skozi tekst logično in organsko povezovala predhodne trditve z naslednjimi, nismo opazili. Po drugi strani pa se zdi, da je pisec v štirih osrednjih poglavjih le uspel izčrpati oziroma odgovoriti na vprašanja, ki jih lahko omenjene znanosti nudijo ob omejenem konkretnem zgodovinskem gradivu. Obdelal je socialno pogojenost in modifikacije kolaboracionizma, klasifikacijo in tipe kolaboracionizma, njegove razredne, etične in psihološke predpostavke. Končno je potegnil še črto med dosedanjimi zgodovinskimi tokovi in evolucijo politike sile ter odgovarjajočo evolucijo kolaboracionizma. Nemogoče je tukaj tudi samo naštetii njegove glavne ugotovitve, omenimo naj samo to, da kot glavni vzrok za pojav kolaboracije navaja predvsem socialno, razredno, ideološko in drugo razslojenost napadene družbe in države. Okupator se predvsem ogroženim srednjim slojem zazdi sprejemljiv, tem bolj, če se pojavi v funkciji navidezne osvoboditve izpod zatiranja drugega naroda, birokracije, države ipd. K temu je seveda treba pripisati še relativno samostojne ideološke, psihološke (oportunizem, pomanjkanje etike, kriza morale!) in zgodovinske vzroke. Pri tem avtor popolnoma absolutizira pozitivnost in nujnost patriotizma ter iracionalnost kolaboracije in narodne izdaje. To se nam zdi vsaj v majhni meri vprašljivo in bi bilo potrebno preveriti v konfrontaciji s konkretnimi zgodovinskimi dogajanjii, posebno v omejenem prostoru in času. Glavno sporočilo

pisca, s katerim se je moč popolnoma strinjati, pa je, da so vzroki za nastanek politike sile in s tem tudi kolaboracionizma predvsem v pomanjkanju svobode ter v obstoju vseh vrst dominacije in razrednega zatiranja. Potemtakem bo politika sile izgubila tla pod nogami šele v bodočem kraljestvu svobode. Takrat ne bo več tudi kolaboracionizma, ker enostavno ne bo več mogoč, ker ne bo nikomur potreben.

Publikacija je tudi na zunaj nekaj posebnega. Tiskana je v rjavi barvi ter na finem, brezlesnem papirju. Če smo zgoraj rekli, da avtor v tekstu zelo skopari s konkretnimi zgodovinskimi ilustracijami, pa tega ni mogoče reči o ilustracijah v dobesednem pomenu. Skoraj polovico prostora v knjigi namreč obsegajo fotografije, ki prikazujejo prizore, tudi one najbolj krvave iz »bogate« zgodovine jugoslovanskega kolaboracionizma med zadnjo vojno. Vseh fotografij je 148, med temi jih je pet iz Slovenije. Kot je že utrjeno pravilo, se pri beograjskih publikacijah pri obravnavanju slovenskega gradiva, pojavljajo vsaj pomanjkljivosti, če že ne napake. Tako je tudi v tem primeru. Omenimo samo najizrazitejši spodrseljaj: pod znano fotografijo Italijanov in belogardistov, ki ženejo svojo žrtev, dobesedno piše: »Kulturbundovci in Italijani vodijo pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja na streljanje v okolici Kranja 1941!«

Boris Mlakar

Velimir Kraševac-Igor: *Dolenjski puntarji, Zapadnodolenjski odred*, Knjižnica NOV in POS 30/IV, Ljubljana 1985, 366 str.

Po nekajletnem premoru smo v Knjižnici NOV in POS ponovno dobili delo, ki zajema zgodnje obdobje razvoja slovenske partizanske vojske. To pot gre za oris enega od odredov V. grupe odredov, ki pa je po dolžini svojega obstoja tudi med odredi z najdaljšim »stažem«. V slabih petnajstih mesecih, kolikor je obstajal Zapadnodolenjski odred, se je partizanska vojska popolnoma spremenila, z njo pa tudi vloga odredov. Vse to je postavilo pisca oziroma raziskovalca pred vrsto vprašanj, kako reševati odnos med notranjo logiko razvoja enote in širšim kontekstom razvoja in delovanja partizanske vojske.

Knjigo je avtor razdelil na trinajst poglavij in sklepno besedo, ki si, razen enega tematskega, sledijo v kronološkem vrstnem redu. Uvodni poglavji prinašata zaris 5. partizanskega bataljona in Dolenjskega odreda. Iz dveh bataljonov zadnjega je bil ustanovljen Zapadnodolenjski odred ob ustanovitvi V. grupe odredov konec junija 1942 (tozadevna naredba zaenkrat ni znana). Avtor locira ustanovitev odreda na 24. ali 25. junija 1942. V začetku julija je bil odredu pripojen še preostali bataljon II. grupe odredov, ki je ostal na Dolenjskem po odhodu grupe na Gorenjsko. Odredovo operativno območje je obsegalo prostor med kočevsko in dolensko železnico, od Grosupljega do Kočevskega Roga.

V italijanski poletni ofenzivi odred ni bil tako hudo prizadet, kot so bili notranjski, le v 3 B fazi ofenzive je bil začasno razpršen 3. bataljon. Že med naslednjimi fazami ofenzive je glavno poveljstvo večino moštva odredov vključevalo v brigade; od Zapadnodolenjskega odreda tako v začetku in sredi septembra 1942 1. in 2. bataljon v brigado Matije Gubca. Tako je odredu preostal